

ligt om dets aktiviteter, men det kan ikke have interesse i, at der dannes myter på et utilstrækkeligt grundlag. Det gælder ekstraordinære begivenheder, men det gælder også viden om, hvordan landets største virksomhed normalt fungerede. Ole Lange giver kun nogle få glimt af kompagniets virksomhed på det øverste niveau, hvor H. N. Andersen befandt sig.

Det er muligt, at Ole Lange har ret i, at ØK under verdenskrigen i vid udstrækning blev drevet af de tre direktører under Andersen. Han havde ikke grund til at blande sig, da kompagniet i disse år var »en selvkørende pengemaskine«. Men vi får også at vide, at Andersen var et vanemenneske, hvilket bl.a. indebar dagligt fremmøde på kontoret kl. 8, en halv time før officiel kontortid, og deltagelse i direktionens møde. Andersen har næppe hver dag underholdt de tre direktører om sine visioner for britisk-dansk samvirke i det baltiske område uagtet det nævnes, at Andersens styrke ikke var de tekniske detaljer. Men han må f.eks. have haft et ganske godt personkendskab til de fleste ledende medarbejdere. Det kan være sandt, at Andersens intuition fik ham til at beordre udsalg af ØK's lagre fra sommeren 1920, få måneder før efterkrigskrisen førte til drastiske prisfald. Men der savnes yderligere oplysninger om hans ordre og om, i hvor vid udstrækning den blev effektueret. Mere viden om ØK's aktiviteter er forudsætningen for virkelig at kunne vurdere H. N. Andersens format.

Per Boje

Georg Nellesmann: *»For Danmarks Frihed og Polens ære« – Den polsk-engelske efterretningstjeneste i Danmark 1940-45.* (Årsskrift for Frihedsmuseets Venner, Frihedsmuseets Venners Forlag, 1989). 115 s.

Titlen på denne bog, hvis forfatter er museumsinspektør ved Nationalmuseets 3. afdeling/Dansk Folkemuseum, er identisk med inskriptionen på en gravsten i Ryvangen. Stenen er sat over polakken Lucjan Maslocha, som indtil sin voldsomme død i januar 1945 spillede en hovedrolle i den organisation, som forfatteren har givet sig i kast med, nemlig den såkaldte polsk-engelske efterretningstjeneste og dens virksomhed i Danmark 1940-45.

Hidtil er organisationen kun blevet strøbemærkninger til del i litteraturen, så forfatteren betræder stort set jomfruelig grund. Hans kildemæssige ballast er dels nyindsamlede beretninger fra aktører, det vil i udstrakt grad sige herboende polakker, som forfatteren via sine studier af den polske landarbejderindvandring til Danmark er kommet i forbindelse med. Ikke mindst har forfatteren dog via sin odysse blandt »polakker« og danske med tæt tilknytning til disse formået at støve nyt samtidigt kildemateriale op – et materiale som på vægtig vis giver et detail-indblik i organisationens arbejde.

Set i en større sammenhæng var det, som i Danmark i strøbemærkninger er blevet betegnet som »den polsk-engelske efterretningstjeneste«, en afdeling af den af det polske indenrigsministerium i eksil oprettede »sjette kolonne«, Kontinental Aktion (Akjja Kontynentalna). Organisationen havde til formål »at mobilisere alle til rådighed stående polske ressourcer som et bidrag til de allieredes fælles krigsførelse«. Den skandinavisk-finsk-baltiske sektion hed »Felicia«, og dens opgave var udover at formidle kurerer og anden kontakt til hjemlandet, efterretningsvirksomhed, påvirkning af polske arbejdere og soldater i tysk tjeneste og organiseringen af hemmelige celler indenfor disse kredse med henblik på deltagelse i anti-

tyske aktioner på »D-day«. Herudover at yde bistand til polske desertører fra den tyske hær og andre polakker på flugt gennem Danmark. Allerede før krigsudbruddet, påviser forfatteren, var der et vist samarbejde mellem den polske og den danske efterretningstjeneste, sandsynligvis primært p.g.a. Ritmester Lundings personlige kontakter til polske officerer. I perioden fra krigsudbruddet frem til 9. april 1940 synes dette samarbejde, nu med den nye »uofficielle« polske tjeneste, at være blevet udbygget, primært gennem de polske diplomater, som forblev i København frem til 9. april. Dette samarbejde blev sandsynligvis båret af helt evidente interessesammenfald efterretningsmæssigt.

I tiden fra 9. april frem til befrielsen ser forfatteren tre faser i organisationens arbejde i Danmark:

1. Den polske periode
2. Den polsk/danske periode
3. Den danske periode.

Den polske periode, som varede til efteråret 1943, var karakteriseret derved, at organisationen blev forsøgt holdt på polske hænder. Med polske forstås personer med polske bånd. Allerede i juni 1940 modtog Romana Heltberg fra eksilpolakker i Malmø en opfordring til at arbejde for den polske eksilregering via det polske gesandtskab i Stockholm. Det blev præciseret overfor Heltberg, at hun under ingen omstændigheder måtte inddrage danskere i arbejdet – Polens befrielse var polakernes egen sag, og det var Polens ære det gjaldt. Romana Heltberg, som blev krumtappen i denne polske periode, fik bygget en gruppe op, som rekrutteredes blandt den polske koloni i København. Til finansiering af arbejdet overførtes der betydelige midler fra eksilregeringen i London – midler som administreredes af landsretsagfører Sven Heltberg og overbragtes af den i

anden modstands-sammenhæng velkendte Eigil Borch-Johansen.

Opbygningen af et net af unge polakker ud over landet begyndte tilsyneladende at tage form i 1942, og det kan næppe være overraskende, at de første grupper blev dannet på Lolland Falster. Primus motor i dette arbejde var en Sokolski, som var lærer, spejderfører og organisator af polske ungdomskredse. I 1943 udbyggedes nettet til Jylland, hvor Haderslev blev et center for organisationen.

Den polsk-danske periode indledtes med ankomsten af førnævnte Lucjan Maslocha. Han, som var polsk søløjtnant, var flygtet fra tysk fangenskab til København. Herfra kom han videre til Sverige, dog for at returnere til Danmark i det sene efterår 1943 – givetvis på foranledning af polakkerne i Stockholm og eksilregeringen i London. Karakteristisk for Maslochas virksomhed var, at han søgte og fik kontakt med den danske modstandsbevægelse. Først og fremmest »Hjemmefronten« og gennem KU »Studenternes Efterretnings-tjeneste«, i hvis efterretningssektion der arbejdede en del danske underofficerer. Samarbejdet med disse synes at have været meget tæt. Endvidere begyndte polakkerne at rekruttere radiotelegrafister, især blandt folk uddannet i den danske flåde. Endelig påviser forfatteren, at der udviklede sig et tæt samarbejde med folk fra »Holger Danske«. Gennem først og fremmest KU-forbindelser kom Maslocha også i kontakt med LIGAEN, den illegale danske militære efterretningstjeneste, som dog var afvisende overfor et samarbejde, i alle tilfælde på officersniveau. Man anså »polakkerne« for amatører med udpræget dårlig security. Det sidste synes bekræftet gennem en meget høj (i sammenligning med LIGAENS) arrestationsprocent. I 1944 ramtes organisationen af hele tre arrestationsbølger, og

3. januar 1945 blev Maslocha nedskudt sammen med sin dansk-fødte kone, kort forud for en påtænkt rejse til Stockholm. Der var nu stort set kun danskere (d.v.s. danskere uden polske aner og bånd) tilbage til at videreføre organisationens arbejde frem til befrielsen, den periode, som forfatteren såre logisk kalder den danske. Kort før sin påtænkte rejse til Stockholm havde Maslocha udpeget aktuar Thøger Busk og sagførerfuldmægtig Palle Tillisch til henholdsvis leder og næstkommanderende under sit fravær. Disse førte nu arbejdet videre – nettet blev sågar udvidet, og Tillisch blev leder af efterretningsevirsomheden på Fyn og i Jylland.

Eet er at opbygge en organisation, som indsamler efterretninger, noget ganske andet er kvaliteten af dette materiale og om materialet kommer de rette i hænde. Med hensyn til det første, ser det ud som om man i den polske periode indsamlede oplysninger om, hvad man *troede* havde interesse. Man havde ikke professionelle folk, og ifølge forfatteren ser det ikke ud som om der kom målrettede forespørgsler og instruktioner fra Stockholm/London. Endvidere kommunikerede man tilsyneladende udelukkende via kurerpost. Disse forhold ændrede sig dog adskiltigt. F.eks. kan forfatteren påvise, at der blev oprettet telegrafi-forbindelser til både Stockholm og London, og de skriftlige rapporter blev professionelt målrettede, omfattende og teknisk perfekte. Via sit »nye« arkivmateriale kan forfatteren endvidere dokumentere, at der i alle tilfælde i den danske periode kom klare og specifikke bestillinger (questionnaires) fra Stockholm/London. En del af dette interessante materiale er bragt som bilag i bogen.

Med sin bog trækker forfatteren yderligere tæppet væk under den antagelse, at LIGAEN/SOE havde monopol på indsamling af efterretninger i

Danmark. Som forfatteren påpeger, arbejdede eksilpolakkernes efterretningstjeneste tæt sammen med den militære britiske efterretningstjeneste, SIS, som efter ønske fra SOE angiveligt, men åbenbart på skrømt, overlod Danmark til SOE, også i efterretningsmæssig henseende.

Henrik Skov Kristensen

Bent Jensen: *Tryk og tilpasning. Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig.* (Gyldendal, 1987). 258 s.

Bogen har en enkel underliggende tese: Sovjetunionen har siden anden verdenskrig lagt et konstant, massivt pres på de nordiske lande, specielt Danmark og Norge, for at ændre deres sikkerhedspolitik og muliggøre en såkaldt nordisk »fredszone«, og de nordiske lande, specielt Danmark, har i stigende grad været lydøre heroverfor. Tryk har ført til tilpasning. Problemet er blot, at mens tesens første halvdel er klart formuleret, bevæger dens anden del sig for det meste på antydningens og det underforståedes plan.

Bogens hovedstyrke ligger i den detaljerede gennemgang af sovjetiske påvirkningsforsøg over for Norden og Danmark i efterkrigsperioden. Bent Jensen har ret i, at der især i den danske debat har været en mærkelig blindhed over for Sovjetunionen som et sikkerhedspolitisk problem, og på dette punkt gør bogen meget for at rette op på forholdene. Ved gennemgang af et meget stort materiale, specielt pressestof («kontrolleret journalistisk diplomati» (s. 268)), lykkes det Bent Jensen at give et bredt billede af de sovjetiske interesser i Norden og de skiftende perceptioner af den nordiske scene. Hans metodologiske udgangspunkt er, at de sovjetiske talsmænd stort set mener, hvad de siger (s. 25). Dette kan der væ-